

***РОЛЬ ЗАГОЛОВКУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО АКТУАЛІЗАЦІЇ У
ДЕТЕКТИВНОМУ ТЕКСТІ РАЙМОНДА ЧАНДЛЕРА ТА ЙОГО
ПЕРЕКЛАДІ***

У статті проаналізовано особливості актуалізації заголовку у «крутому» детективі Раймонда Чандлера та відстежено адекватність відтворення у перекладі актуалізованих позицій заголовку.

Ключові слова: заголовок, актуалізація, лейтмотив, елімінація, адекватний переклад.

In the article the peculiarities of a title foregrounding in hard-boiled detective of Raymond Chandler are analyzed and adequacy of translation of foreground items of the title is retraced.

Key words: title, foregrounding, leitmotif, elimination, adequate translation.

Адекватний переклад будь-якого художнього тексту характеризується урахуванням усіх складових рівнів тексту (гіпертекстовому, текстовому та гіпотекстовому) і перестворенням у тексті перекладу (далі – ПТ) усіх особливостей даних рівнів, враховуючи жанорово-стилістичні та авторсько-ідіостилістичні особливості певного вихідного тексту (далі – ВТ).

До цих особливостей належать і відтворення у перекладі заголовку. Заголовок постає складовою композиційного контексту в художньому тексті і належить до сильних позицій тексту.

Сильні позиції – це позиції актуалізації, пов'язані з встановленням змістової ієрархії, фокусуванням уваги на найважливішому, посиленням емоційності та естетичного ефекту, встановленням значущих зв'язків між

суміжними і дистантними елементами, що належать як до одного так і до різних рівнів, забезпеченням запам'ятовування та зв'язності тексту [1].

Заголовок, як сильну позицію художнього тексту, досліджували такі видатні вчені-лінгвісти як І.В. Арнольд, В.А.Кухаренко, З.Я. Тураєва та ін. Проблеми перекладу заголовку художнього тексту висвітлювались у теоретичних та практичних розвідках М.О. Новикової, Т.Є. Некряч, І.М. Шама та ін.

Мета даної статті – визначити роль заголовку в детективному тексті і проаналізувати особливості його актуалізації у «крутому» (hard-boiled) детективі Раймонда Чандлера та його перекладі українською мовою.

Заголовок – це перший знак твору, з якого починається знайомство з текстом. Він активізує сприйняття читача і спрямовує його увагу на те, про що йтиметься у творі далі. Крім цього, заголовок вводить читача в світ художнього твору і в кондесованій формі передає основну тему тексту, визначає його найважливішу сюжетну лінію, або вказує на його головний конфлікт [3].

У детективі як типі тексту заголовок відіграє надзвичайно важливу сюжетно-композиційну роль, оскільки почасти саме в контексті заголовку криється «ключ» до розкриття таємниці детективного сюжету.

У «крутому» (hard-boiled) детективі Раймонда Чандлера заголовок постає, так би мовити, «зашифрованим кодом» до розкриття детективної таємниці. Розглянемо особливості актуалізації заголовку в детективному оповіданні Раймонда Чандлера.

В оповіданні “The Curtain” («Завіса» у перекладі Олексія Барієва) заголовок проходить лейтмотивом через увесь твір і наприкінці, виправдовуючи лейтмотивацію виявляється ключем до розкриття детективної таємниці. В експозиції оповідання читаємо: *«рано-вранці»* поряд з ліжком детектива *«постала невиразна постать»* і саме в цей момент автор вказує на те, що: *“The blinds had been pulled down”* [8, с. 1]. У ПТ: *«Штори в кімнаті були опущені»* [7, с. 1]. Подану вказівку ми схильні трактувати як

відправну точку, яка розпочинає лейтмотивацію заголовку в творі. Крім того, той факт, що «*штори були опущені*» ймовірно підкреслює «зародження» детективної таємниці, що одночасно містить у собі й ключ до її розкриття. Далі у ВТ читаємо: “*The figure went over to the window and pulled a blind aside an inch and looked down at the street*” [8, с. 1]. У ПТ: «*Постать одійшла до вікна, трохи відслонила штору й виглянула на вулицю*» [7, с. 1]. Таким чином, читач відчуває поступове нарощення лейтмотивації заголовку в творі.

На етапі зав'язки оповідання Ларрі Бетцель (добрий знайомий детектива Кармеді, колишній бутлегер, а на момент оповіді рекетир при гральному будинку «Дарданелла»), що і виявився тією «*невизначною постаттю*», сповіщає детективові про раптове зникнення відомого в місті гангстера Дада О'Мари, одруженого з дочкою шанованого генерала Дейда Вінслоу. Розповідь Ларрі має уривчастий характер, оскільки він дуже схвилюваний через те, що напередодні в нього стріляли і хтось за ним стежить, тому він і збирається зникнути з міста. Та перед від'їздом він вирішив зайти до детектива, щоб поділитися з ним певною інформацією про зникнення Дада О'Мари. Але детектив на деякий час перериває незв'язну розповідь Ларрі і виходить з кімнати, та коли повертається, не застає там Бетцеля, а через декілька хвилин чує постріли та розуміє, що Ларрі застрелили, коли той виходив з будинку. У даному випадку найвиразніші особливості ідіостилю Чандлера проявляються в тому, що навіть незв'язна розповідь Ларрі базується на лейтмотивному повторі лексеми текстового заголовку: “*No. Just listen. There's just two points. The night O'Mara pulled down the curtain – no, the night the papers got it – ...*” [8, с. 2]. Більш того, у поданому фрагменті ВТ пропонується пряма вказівка на причину зникнення О'Мари, що підтверджується тільки після прочитання усього тексту оповіді. У ПТ читаємо: «*Ні. Ти послухай. Тут лише два моменти. Того вечора, коли О'Мара занув завісу... Ні, того вечора, коли газети повідомили про це...*» [7, с. 2]. І ще: “*He got up and went over to the window again, looked through the side of the blind*” [8, с. 2]. Під час розповіді Ларрі весь час рухався по кімнаті детектива і

у його діях знову вбачається лейтмотив: *«Він підвіся, знову підійшов до вікна й виглянув у щілину між шторами»* [7, с. 2].

Отже, перекладач у подібному випадку має зосередити свою увагу й чітко відтворювати подальшу лейтмотивацію заголовку, оскільки лише на перших двох сторінках тексту вона зустрічається вже вчетверте і, ймовірно, за задумом автора повинна зосередити на собі увагу читача.

На основному просторі тексту простежується поступове нарощення лейтмотивації заголовка: *“Ivory drapes of immense height lay tumbled casually on the white carpet inside the many windows”* [8, с. 5]. Даний приклад взято із фрагменту тексту, де описується обстановка у кімнаті дочки генерала (дружини зниклого Дада О’Мари). Детектив Кармеді завітав до будинку генерала Дейда Вінслоу для того, щоб поспілкуватися з родичами зниклого і перше, на що він звернув увагу в кімнаті місіз О’Мари це те, що: *«На вікнах висіли довгі штори кольору слонової кістки – і такі довгі, що сягали килима»* [7, с. 6]. З поданого прикладу окрім поступової лейтмотивації заголовку й акцентуації уваги автора на «надзвичайній довжині штор» вбачається важливою ще й вказівка на надзвичайну «заплутаність» справи. Пізніше, це підтвердиться в ході розгортання сюжету оповідання.

Простежимо подальшу лейтмотивацію заголовку в творі: *“It was a smart mile, more like three, before I spotted a side road and a faint light on it, as if from behind drawn blinds in a house”* [8, с. 10]. Детектив прямував до містечка Реаліто поблизу якого поряд з автомайстернею у маленькому будиночку серед помаранчових гаїв викрадачі переховують зниклого Дада О’Мару та його коханку Мону Мізервей. Змушуючи свого персонажа блукати у пошуках дороги до Реаліто, автор укрплює в текст лейтмотивне порівняння: *«Довелося проїхати добру милю чи й усі три, перше ніж я побачив бічну дорогу й тьмяне світло на ній – наче ото в заплутаних шторами вікнах»* [7, с. 12]. І далі: діставшись до автомайстерні поблизу Реаліто, і потрапивши там до рук злочинців, детективові стає зрозумілим, що переховування у помаранчевих гаях Мони Мізервей не має нічого спільного зі зникненням

Дада О'Мари. Мона (сама виявившись жертвою обставин) допомагає детективові у втечі. Звільнений дівчиною детектив прямує до своєї покинутої на узбіччі машини: *"The curtained roadster stood just where I had left it, ..."* [8, с. 14]. Вочевидь, у тексті знову простежується лейтмотив. Але, у ПТ дану лейтмотивацію не відтворено: *«Мій родстер стояв там, де я його залишив»* [7, с. 16]. Як бачимо, перекладач не виправдано звернувся до елімінації, чим на деякий час перервав лейтмотивоване «звучання» заголовку.

Та вже на наступній сторінці перекладач, вірогідно, «відшкодовує» попередню втрату лейтмотивування заголовку в ПТ за допомогою прийому компенсації. ВТ: *"A darkened window slid up an inch, only some shifting of light on the glass showing it moved"* [8, с. 15]. Як бачимо, у ВТ немає ні самого слова *"curtain"*, ні синоніма до нього. У ПТ читаємо: *«Завіска на темному вікні трохи відхилилася – це засвідчили тільки відблиски на шибках»* [7, с. 17].

У подальшій актуалізації заголовку вбачається пряма вказівка автора на розкриття детективної загадки: *"He said gruffly: "You're making a lot of mistakes, brother. Dud O'Mara just pulled down the curtain"* [8, с. 16]. Даний фрагмент тексту взято нами з діалогу між детективом Кармеді і капітаном Елом Руфом із відділу розшуку пропалих безвісти осіб. І вустами капітана автор дає детективові (а разом з ним і читачам) орієнтир для розкриття таємниці: *« – Ви робите помилку за помилкою, колего, – грубо промовив він. – Дад О'Мара тільки опустил завісу»* [7, с. 18]. Але вже через декілька абзаців лейтмотивоване «звучання» заголовку дає детективові і читачеві зовсім інше припущення щодо зникнення О'Мари, яке на перший погляд ніби вносить ясність у попередній натяк капітана, а насправді відводить розслідування зовсім в інший бік: *"Okay. O'Mara had fifteen grand, and a guy that pulls down the curtain can keep it down only so long as his wad lasts"* [8, с. 16]. У ПТ читаємо: *«– Гаразд. О'Мара мав п'ятнадцять тисяч, а хлопець, який опускає завісу, може не піднімати її, аж поки скінчаться гроші»* [7, с. 18]. Отже, вочевидь, підкуплений капітан поліції знає чужу таємницю, але пускає

детектива по хибному сліду. Тут треба пригадати, що зі слів тестя зниклого гангстера детективові ще раніше стало відомо, що на час зникнення О'Мара мав при собі п'ятнадцять тисяч доларів. А отже, капітан поліції з відділу розшуку в даному фрагменті тексту намагається переконати Кармеді у тому, що О'Мара просто «*застряг із такою купою грошей*» в одному з гральних будинків Лос-Анджелесу. І цим самим, на деякий час виводить детектива і читача на хибну стежку розслідування.

Відтак, детектив повертається до будинку генерала Дейда Вінслоу, щоб іще раз поговорити з його дочкою (дружиною зниклого О'Мари) і знову зустрічає її одинадцятирічного сина Тревіньяна. З цим хлопчиком детектив познайомився ще під час першого візиту до будинку генерала і дізнався про його не дуже теплі стосунки з вітчимою (Дадом О'Марою). Крім цього, детектив відзначив нестримне бажання хлопчика завжди бути першим у будь-якій грі і його певну меркантильність (тоді вони змагалися у метанні дротиків за гроші). Цього разу Тревіньян запропонував детективові змагання зі стрільби (знову ж таки за гроші) у домашньому тирі.

І, коли детектив Кармеді приймає пропозицію хлопчика і заходить з ним до тиру, настає кульмінаційний момент оповідання, в якому знову ж таки «звучить» лейтмотив: *“The boy pulled a cord on the wall and a thick canvas blind slid across the skylight”* [8, с. 18]. У ПТ читаємо: *«Хлопчик смикнув за шнур на стіні, і цупка полотняна штора плавно замулила слухове вікно»* [7, с. 20]. Маємо змогу пересвідчитися, що перекладачеві в даному випадку вдалося адекватно відтворити лейтмотив заголовка детективного оповідання.

У тирі хлопчик з детективом по черзі стріляли по ігровим мішеням. Малому Тревіньянові не щастило і він відверто виказував свою знервованість (раз по раз жбурляв на підлогу гвинтівку), а коли на стійці закінчилися мішені, хлопець почав наполягати, щоб саме детектив пішов ставити нові. Детектив нарешті погодився це зробити і коли нахилився, щоб взяти люльки з коробки під стійкою у його бік пролунало два постріли, і дві кулі прошили верхівку його капелюха. У нього стріляв малий Тревіньян. Саме в цю мить

детектив розуміє причину раптового зникнення вітчима цього хлопчика. А знову поданий автором лейтмотив «звучить» як підтвердження його здогаду: *“A door opened and shut. That was all. Nothing else. The hard glare from the hooded lights beat down on me. The sun peeked in at the edges of the skylight blind”* [8, 18]. Поява сонця з-за штори, що має на нашу думку символічний підтекст, імовірно вказує детективові і читачам на те, що таємницю зникнення розкрито і злочинця викрито. У ПТ читаємо: *«Двері відчинилися й зачинились. От і все. Світло від прихованих ламп сліпило мені очі. З-за штори, що затуляла слухове вікно, пробивалося сонце»* [7, с. 20]. Перекладачеві вдалося адекватно відтворити як лейтмотив заголовку, так і символічний підтекст.

Таким чином, сюжет оповідання наблизився до розв'язки. Детектив Кармеді, схвилюваний подіями, що відбулися у тирі і майже впевнений у своїх припущеннях, прямує до матері хлопчика місіс О'Мари. На представлені детективом докази жінка реагує спочатку досить холодно, а потім агресивно. Але крок за кроком, у ході викладення детективом фактів, проти яких майже неможливо нічого заперечити, вона відчуває всю свою безвихідь і зізнається у тому, що саме малий Тревін'ян застрелив свого вітчима.

Відтак, детектив Кармеді залишає місіс О'Мару на самоті з її думками та її горем, а у фінальній сцені оповідання знову «звучить» лейтмотив: *“She got up draggingly and dragged herself across to the windows. She stood motionless, almost blending into the heavy white drapes”* [8, с. 20]. Цей останній повтор заголовку в творі постає фінальною точкою у розповіді про зникнення. Крім цього, в останньому варіанті лейтмотива з'являються додаткові символічні значення. А саме: колір «штор» – «білий», імовірно, вказує на остаточне з'ясування таємниці розслідування, а їх «вага» підкреслює той тягар, що заліг у душі матері хворої дитини, яка скоїла страшний злочин. У ПТ відтворено ці особливості змісту поданого фрагменту ВТ: *«Жінка через силу підвелася й*

понуру підійшла до вікна. Вона довго стояла нерухомо, майже злившись із важкими білими шторами» [7, с. 23].

Таким чином, задане у заголовку слово ніби «пронизує» весь текст і зв'язує його. У даному випадку, заголовок, яким починається оповідання, виявляється рамковим знаком (термін В.А. Кухаренко), що потребує постійного повернення до себе у ході прочитання тексту. Заголовок, постаючи тут лейтмотивом оповідання, зв'язує його початок і кінець і безпосередньо бере участь в актуалізації не тільки категорії зв'язності, а й категорії ретроспекції тексту.

Отже, проаналізувавши особливості актуалізації заголовку в «крутому» (hard-boiled) детективі Р. Чандлера ми дійшли висновку, що переклад заголовку потребує особливої уваги перекладача, оскільки неадекватно відтворений у ПТ заголовок ВТ може повністю знівелювати сюжетно-композиційні та ідіостилістичні особливості детективного твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Значение сильной позиции для интерпретации художественного текста / И.В. Арнольд. // Иностр. яз. в шк. – 1978. – № 4. – с. 23 – 31.
2. Кухаренко В.А. Интерпретация текста: Учеб. Пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.». – 2-е изд., перераб. / В.А. Кухаренко – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
3. Николина Н.А. Филологический анализ текста / Н.А. Николина. – М.: Academia, 2003. – 255 с.
4. Новикова М.А. Стиль автора и стиль перевода: Учеб. пособие / М.А. Новикова, О.Н. Лебедь, М.Ю. Лукинова и др. – К.: УМК ВО при Минвузе УССР, 1988. – 84 с.
5. Тураева З.Я. Лингвистика текста: (Текст: структура и семантика). Учеб. Пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.». / З.Я. Тураева – М.: Просвещение, 1986. – 127 с.

6. Шама И.Н. Перевод – искусство понимать... / И.Н. Шама – Запорожье: Просвіта, 2005. – 240 с.
7. Реймонд Чандлер. Завіса. О.Барієв, переклад з англійської, 1991. – 23 с. // <http://ae-lib.org.ua>
8. Raymond Chandler. The Curtain, 1936. – 21 с. // <http://ae-lib.org.ua>